

Danuta Pluta-Wojciechowska <https://orcid.org/0000-0003-0425-6006>

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, Zakład Dialektologii Polskiej i Logopedii,
ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź, e-mail: danuta.pluta@uni.lodz.pl

Mowa osób z rozszczepem wargi i/lub podniebienia w świetle wybranych polskich publikacji naukowych XXI wieku

Speech of People with Cleft Lip and/or Palate in the Light of Selected Polish Scientific Publications of the 21st Century

Słowa kluczowe: mowa osób z rozszczepem podniebienia, diagnoza i terapia logopedyczna osób z rozszczepem, dyslalia rozszczepowa, alalia rozszczepowa

Keywords: speech of people with cleft palate, diagnosis and speech therapy of people with cleft palate, cleft dyslalia, cleft alalia

Streszczenie

Autorka przedstawia analizę wybranych polskojęzycznych publikacji naukowych podejmujących problematykę mowy osób z rozszczepem wargi i/lub podniebienia, jakie ukazały się w XXI wieku. Badania objęły 10 czasopism, w których poszukiwano artykułów uwzględniających tematykę zaburzeń mowy u osób z wadą w obrębie środkowej części twarzoczaszki. Prowadzona kwerenda umożliwiła określenie liczby publikacji na temat mowy osób z rozszczepem, ich rodzajów oraz problematyki. Podjęte analizy umożliwiają określenie podstawowych problemów, jakie stały się przedmiotem badań naukowych opisanych przez autorów publikacji.

Abstract

The author presents an analysis of selected Polish-language scientific publications that address the issue of speech in people with cleft lip and/or palate, which were published in the 21st century. The analysis included ten journals in which the author sought articles that included

Funding information: Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, Zakład Dialektologii Polskiej i Logopedii.

Declaration regarding the use of GAI tools: Not used.

Conflicts of interests: None.

Ethical considerations: The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication.

Received: 2025.04.24. Accepted: 2025.07.04.

the subject of speech disorders in people with defects in the midface of the cranium. The conducted query allowed her to determine the number of publications on the subject of speech in people with cleft lip, their types and issues. The analyses undertaken make it possible to determine the basic problems that became the subject of scientific research described by the authors of the publications in question.

Wprowadzenie

Celem artykułu jest przedstawienie wyników badań dotyczących liczby i jakości naukowych publikacji polskojęzycznych podejmujących problematykę mowy osób z rozszczepem wargi i podniebienia, jakie ukazały się w wybranych czasopismach logopedycznych i lingwistycznych w pierwszym 25-leciu XXI wieku w Polsce. Pierwsza część przygotowanej publikacji jest krótkim wprowadzeniem do problematyki wady rozszczepowej, co istotne – nie tylko w kontekście możliwych skutków deformacji anatomicznych w obrębie środkowej części twarzoczaszki dla tworzenia dźwięków mowy. W tej części opracowania przedstawiam również najważniejsze wątki dotyczące logopedycznej refleksji na temat zaburzeń mowy występujących u osób z rozszczepem, jaka była obecna w logopedii schyłku XX wieku. Kolejne części są poświęcone omówieniu założeń metodologicznych prowadzonej kwerendy oraz prezentacji ich wyników, jak również sformułowaniu wniosków.

Inspiracją do podjęcia opisanej w artykule problematyki i jej formy stało się moje wystąpienie z Lilianną Konopską podczas konferencji Zespołu Rozwoju i Zaburzeń Mowy Rady Języka Polskiego PAN „Logopedia jako nauka. Terminologia logopedyczna – typologie i klasyfikacje zaburzeń mowy”, która odbyła się w dniach 30 września – 1 października 2024 roku oraz przygotowany do druku artykuł [Konopska, Pluta-Wojciechowska, 2025].

Rozszczep wargi i/lub podniebienia w refleksji logopedycznej schyłku XX wieku. Wybór zagadnień

Warto przypomnieć, że wada rozszczepowa w obrębie środkowej części twarzoczaszki zmienia nie tylko morfologiczny rozwój obszarów objętych rozszczepem, ale także – co oczywiste – progresję funkcji odbywających się w przestrzeniach dotkniętych wadą, takich jak oddychanie, przyjmowanie pokarmów, a także mowy, w szczególności w jej aspekcie artykulacyjnym, ale nie tylko. Aby orzekać o stanie refleksji logopedycznej odnoszącej się do mowy osób z rozszczepem, odzwierciedlonej w wybranych czasopismach pierwszego 25-lecia XXI wieku i określić jej miejsce w rozwoju logopedycznej myśli na temat mowy osób z rozszczepem, należałoby przeprowadzić kwerendę uwzględniającą publikacje, jakie ukazały się w XX wieku na wskazany temat. Ponieważ takie analizy znacznie wykraczają poza wyznaczony w referowanych badaniach zakres, poniżej przedstawię ujęcie problematyki zaburzeń mowy u osób z rozszczepem,

jakie znalazło się w dwóch najważniejszych podręcznikach logopedycznych wydanych w XX wieku [Styczek, 1981; Gałkowski, Jastrzębowska, 1999].

Publikacji logopedycznych na temat wady rozszczepowej w drugiej połowie XX wieku było stosunkowo niewiele [np. Łyżyczka, 1978; Pluta-Wojciechowska, 1999], w literaturze przedmiotu przeważały opracowania medyczne prezentujące foniatryczną strategię opisu mowy osób z rozszczepem [np. Hołejko, 1965; Mitrinowicz-Modrzejewska, Pawłowski, Tłuchowski, 1965; Tronczyńska, 1967; Zaleski, Czaja, 1969; Hortis-Dzierzbicka, 1999]. Irena Styczek w podręczniku *Logopedia* [1981] uwzględniła problematykę zaburzeń mowy osób z rozszczepem w rozdziale pt. *Zaburzenia mowy spowodowane nieprawidłową budową anatomiczną narządów mowy – dysglosja*. Analizowała ona zaburzenia mowy występujące w tej grupie osób, wykorzystując badania Ferdynanda Antkowskiego opisane w dwóch ważnych opracowaniach, a mianowicie: *Patologia mowy w przypadkach „palatoschisis”* [Antkowski, 1957] oraz *Uwagi o rehabilitacji (retranspozycji) mowy* [Antkowski, 1960]. Autor ten w 1957 roku przedstawił opis systemu fonicznego osób z rozszczepem (termin używany niego) i uporządkował głoski od najbardziej do najmniej podatnych na różnorodne deformacje. Efektem jego analiz są opisy jakościowe głosek. Warto jednak zaznaczyć, że sformułowane wnioski autor opiera na ocenie mowy osób przed operacją podniebienia, między operacjami lub bezpośrednio po ostatecznej operacji, przyjmując, że uzyskane wyniki analiz dotyczą wymowy osób przed operacją podniebienia. Mimo że nie ma dokładnych danych na temat frekwencji głosek wadliwych, to zasługi F. Antkowskiego, jako prekursora badań mowy rozszczepowej w Polsce, są znaczne. W jego ujęciu opis artykulacyjny głoski wadliwej to obraz fonetyczny. Wśród tych opisów znajdujemy następujące:

[p] – zastępowane jest w przeważającej części przypadków przez silne lub słabsze zwanie krtani; często występuje jako tylne, gardłowe [k], ewentualnie nie istnieje (zwłaszcza w wygłosie) [...],

[k] – położenie języka na ogół zupełnie płaskie; tylna jego część obniża się w sposób widoczny i przesuwają ku tylnej ścianie gardła, gdzie następuje zwanie; bardzo często zastępowane jest przez samo zwanie krtani [Antkowski, 1960, s. 33].

Omawiając zaburzenia mowy osób z rozszczepem, I. Styczek korzystała z analiz F. Antkowskiego i wymieniała następujące kategorie wymowy wadliwej w tej grupie osób: zmiana barwy samogłosek, nosowe brzmienie spółgłosek, zmiana miejsc artykulacji spółgłosek, polegająca „na cofnięciu ich powstawania w głąb jamy ustnej do przestrzeni znajdujących się przed rozszczepem, a więc do krtani i jamy gardłowej” [Styczek, 1981, s. 356–357], wytwarzanie dźwięków w postaci szczelin i eksplozji nosowych, opuszczanie spółgłosek, a także lepszą jakość spółgłosek dźwięcznych w porównaniu do odpowiednich bezdźwięcznych. Autorka wskazała również, że najlepiej artykułowane są spółgłoski nosowe, a największe zaburzenia obserwuje się w przypadku spółgłosek zwarto-szczelinowych i szczelinowych. Kolejne części

jej opracowania poświęcone są opisowi różnych sposobów nienormatywnej artykulacji spółgłosek zwarto-wybuchowych, zwarto-szczelinowych, szczelinowych i zwarto-otwartych, np.:

Spółgłoski zwarto-szczelinowe i szczelinowe ulegają największym zniekształceniom: [s, z, c, dz, sz, ż, cz, dż, ś, ź, ć, dź] – bywają zastępowane przez nosowy szmer, rzadziej przez szmer gardłowy lub krtaniowy albo może ich w ogóle nie być; wytwarzane w krtani mają brzmienie ostre, przenikliwe i nieprzyjemne; powstają wtedy na skutek tarcia powietrza o brzegi napiętych więzadeł głosowych; [w, f] – mogą być wymawiane dwuwargowo, bywają też zastępowane przez zwarcie krtaniowe, rzadziej gardłowe lub nosowe; [h] – zastępowane bywa dźwiękiem szczelinowym gardłowym lub krtaniowym [Styczek, 1981, s. 358].

Autorka podręcznika logopedycznego wskazuje także na obecność współruchów mimicznych oraz zaburzeń fonacji u niektórych osób z rozszczepem podniebienia. Zwróćmy jednak uwagę, że opisane przez I. Styczek wadliwe artykulacje dotyczą najprawdopodobniej stanu przed operacją rozszczepu podniebienia lub bezpośrednio po niej, podobnie jak w przypadku badań F. Antkowskiego. W podręczniku brakuje danych prezentujących jakość artykulacji, jaką obserwujemy u osób z rozszczepem w różnym wieku, w różnym czasie od zabiegu operacyjnego zamknięcia szczeliny rozszczepu, z uwzględnieniem różnych typów rozszczepu oraz zastosowanej strategii leczenia chirurgicznego (np. operacje jedno-, dwuetapowe). Odnajdujemy w nim uwagi na temat terapii logopedycznej osób z rozszczepem, w tym językoznawczą analizę kolejności terapii głosek wadliwych, jaką przedstawił F. Antkowski. Odnosząc do tego tematu wypowiedziały się także Irena Łyżyczka [1978] oraz Danuta Pluta-Wojciechowska [1997].

W podręczniku *Logopedia. Pytania i odpowiedzi* pod redakcją Tadeusza Gałkowskiego i Grażyny Jastrzębowskiej znajdują się dwa rozdziały odnoszące się do mowy osób z rozszczepem. Pierwszy z nich, zatytułowany *Zaburzenia mowy dzieci z rozszczepem podniebienia*, prezentuje podstawowe informacje o wadzie w obrębie środkowej części twarzoczaszki, jej etiologię, typy rozszczepów, analizę mechanizmu zaburzeń mowy. W kolejnym rozdziale pt. *Diagnoza i terapia palatolalii* autorzy omawiają problemy diagnozy i terapii logopedycznej. Opisując zaburzenia mowy u osób z rozszczepem, wykorzystują takie terminy, jak „palatolalia”, „dyslalia wieloraka złożona”, „rynolalia”, a komentując specyficzne cechy mowy osób z rozszczepem, wymieniają następujące charakterystyki: rynolalia otwarta, dyslalia złożona, rynofonia, palatofonia, spowolniony rozwój słownictwa [Jastrzębowska, Kukuła, 1999b, s. 485]. Analizując sposób kategoryzacji zaburzeń realizacji fonemów zaprezentowany w podręczniku, skonstatować można, że jest to ujęcie foniatryczne, co wybrzmiewa w używaniu zwrotu „nosowanie otwarte oraz różnorodne zaburzenia artykulacji” [Jastrzębowska, Kukuła, 1999b, s. 763; zob. analizy foniatrycznego

i logopedycznego ujęcia zaburzeń realizacji fonemów: Pluta-Wojciechowska, 2002a; 2013]. Z kolei zapoznając się z wykazem literatury wykorzystanym w podręczniku, zauważyć można, że są to głównie opracowania medyczne.

Założenia teoretyczne i metodologiczne

Omówienie teoretycznych podstaw pracy rozpoczynam od przywołania stanowiska Stanisława Grabiasa, który od lat postuluje, że logopedia to nauka o „biologicznych uwarunkowaniach języka i zachowań językowych” [Grabias, 2019, s. 282]. Definicję badacza proponuję dopełnić następująco:

[...] logopedia to nauka o biologicznych i dodajmy emocjonalnych uwarunkowaniach języka i zachowań językowych rozpoznawanych w toku diagnozy objawowo-przyczynowej, wykorzystywanej do programowania i prowadzenia terapii nastawionej na likwidację zaburzeń lub obniżenie ich intensywności [Pluta-Wojciechowska, 2024, s. 13].

Grabias wskazuje również, że logopedia, realizując cele naukowe, posługuje się narzędziami poznawczymi (procedurami, pojęciami i narzędziami badawczymi) pozwalającymi na sprostanie potrzebom diagnozy i terapii logopedycznej. Oznacza to, że można dzięki nim:

1. Oceniać i objaśniać relacje zachodzące między stanami języka i stanami zachowań językowych, a przebiegiem centralnych oraz obwodowych procesów warunkujących właśnie język i zachowania językowe [...].
2. Budować teorię i praktykę postępowania prowadzącego do zmiany stanów niepożądanych, ewentualnie do podtrzymywania lub doskonalenia stanów zgodnych z biologiczną normą [Grabias, 2019, s. 285].

Przywołanie współczesnej wizji logopedii jest celowym zabiegiem, gdyż w analizach publikacji podejmujących problem mowy osób z rozszczepem wargi i/lub podniebienia będę wykorzystywała perspektywę związaną z pytaniem, czy, a jeśli tak, to w jaki sposób autor przedstawia problematykę mowy osób z rozszczepem, biorąc pod uwagę procedury postępowania logopedycznego.

Cel poznawczy prowadzonej kwerendy można określić jako rozpoznanie liczby publikacji na temat wady rozszczepowej w wybranych polskich czasopismach logopedycznych i językoznawczych uwzględniających problematykę logopedyczną, jak również ich tematykę i rodzaj. Z kolei cel praktyczny odnosi się do sporządzenia zestawienia bibliograficznego, które może stać się zaczątkiem znacznie szerszych badań uwzględniających również inne czasopisma niż objęte prezentowaną kwerendą, a także monografie autorskie i wieloautorskie oraz periodyki medyczne. Główny problem

badawczy sformułowałam w następujący sposób: „Ile jest prac naukowo-badawczych poświęconych mowie osób z wadą rozszczepową, jakie ukazały się w pierwszym ćwierćwieczu XXI wieku w wybranych czasopismach logopedycznych i lingwistycznych? Jaki jest ich rodzaj i jakiej problematyki dotyczą?”.

Dla realizacji postawionego problemu badawczego wybrałam tradycyjny przegląd literatury. Kwerendy odnoszące się do sporządzania różnego rodzaju przeglądów literatury ze względu na określone kryterium są popularną procedurą w nauce. Naukowiec zainteresowany jakimś tematem poprzedza własne badania poszukiwaniem opracowań, w których autorzy podejmowali podobny lub tożsamy problem badawczy, co oznacza rozpoznanie dotychczasowej wiedzy na dany temat. Przegląd literatury może mieć również inny cel, a mianowicie ustalenie dokładnego zakresu i poziomu refleksji naukowej na dany temat, co wiąże się z możliwością identyfikacji potencjalnych luk badawczych [Paré i in., 2015]. Co interesujące, sam przegląd literatury, przeprowadzony w odpowiedni sposób, może stać się odrębną metodą badawczą [Czakon, 2011; Paré i in., 2015; Snyder, 2019; Paul, Criado, 2020; Fan i in., 2022].

Do badań wybrałam, podobnie jak L. Konopska i D. Pluta-Wojciechowska, następujące czasopisma naukowe: „Audiofonologia”, „Forum Logopedyczne”, „Logopaedica Lodziensia”, „Logopedia”, „Logopedia Silesiana”, „Nowa Audiofonologia”, „Poradnik Językowy”, „Prace Filologiczne”, „Prace Językoznawcze”, „Studia Pragmalingwistyczne”. Są one wydawane przez wydawnictwa naukowe wyższych uczelni lub towarzystwa naukowe. Przegląd czasopism obejmuje lata 2000–2025.

Wyniki badań

Liczba i rodzaj artykułów poddanych dalszej analizie

W wyniku analiz wymienionych powyżej czasopism z uwzględnieniem publikacji w latach 2000–2025 ustaliłam listę autorów, liczbę i rodzaj oraz tematykę prac podejmujących problematykę mowy osób z rozszczepem wargi i/lub podniebienia. Przegląd wybranych periodyków został zakończony 27 marca 2025 r., co oznacza, że przedstawione analizy nie uwzględniają prac, które ukazały się po tym terminie.

Opracowania na wskazany temat nie są często podejmowaną problematyką, gdyż w analizowanych periodykach odnalazłam 22 artykuły spełniające przyjęte kryterium analizy (tab. 1). Wyodrębnione do dalszych analiz prace były opublikowane w następujących czasopismach: „Forum Logopedyczne” (1), „Logopaedica Lodziensia” (2), „Logopedia” (12), „Logopedia Silesiana” (1), „Nowa Audiofonologia” (1), „Poradnik Językowy” (3), „Studia Pragmalingwistyczne” (2). Nie odnalazłam publikacji na temat zaburzeń mowy u osób z rozszczepem w periodykach: „Audiofonologia”, „Prace Filologiczne”, „Prace Językoznawcze”. Najwięcej publikacji na temat mowy osób z rozszczepem odnalazłam w „Logopedii”, najstarszym czasopiśmie logopedycznym,

co oznacza, że jest to dla logopedów najważniejszy periodyk, w którym autorzy chcą prezentować prace na temat zaburzeń mowy.

Tabela 1. Artykuły na temat mowy osób z rozszczepem wargi i/lub podniebienia w analizowanych czasopismach: autor/autorzy, tytuł, rodzaj artykułu i główna tematyka

Lp.	Opis bibliograficzny	Typ artykułu	Główna tematyka
1	A. Banaszkiewicz, 2011, <i>Stan opieki logopedycznej nad dziećmi z rozszczepami podniebienia i/lub wargi na terenie województwa pomorskiego i okolic</i>	BG	Opieka logopedyczna dzieci z rozszczepem
2	A. Banaszkiewicz, 2019, <i>Terapia logopedyczna mowy rozszczepowej oraz ocena podjętych działań na podstawie studium przypadku obejmującego dziewięć lat życia dziecka</i>	BK	Analiza przypadku
3	M. Hortis-Dzierzbicka, 2010, <i>Rozszczep podśluzówkowy podniebienia. Rozpoznawanie i leczenie</i>	T	Postępowanie w przypadku rozszczepu podśluzówkowego podniebienia
4	M. Hortis-Dzierzbicka, E. Radkowska, 2012, <i>Rola endoskopii w ocenie traktu głosowego i możliwości nabywania prawidłowej mowy u dzieci z rozszczepem podniebienia</i>	T	Wykorzystanie endoskopu w ocenie traktu głosowego dzieci z rozszczepem
5	M. Hortis-Dzierzbicka, E. Radkowska, W. Gonet, 2012, <i>Wizualne cechy mowy „rozszczepowej”</i>	T	Analiza tzw. mowy rozszczepowej
6	M. Hortis-Dzierzbicka, 2019, <i>Interdyscyplinarne leczenie rozszczepów wargi i/lub podniebienia – aktualny stan wiedzy</i>	T	Założenia interdyscyplinarnego leczenia osób z rozszczepem
7	M. Hortis-Dzierzbicka, E. Stecko, 2002, <i>Ocena strukturalna i czynnościowa aparatu mowy w wadzie rozszczepowej twarzy</i>	T	Ocena warunków anatomiczno-strukturalnych mowy, poszukiwanie przyczyn zaburzeń realizacji fonemów
8	D. Pluta-Wojciechowska, 2002, <i>Realizacja fonemów języka polskiego u osób z rozszczepem podniebienia pierwotnego i/lub wtórnego – przegląd wybranych problemów, stanowisk, propozycji</i>	T	Zaburzenia realizacji fonemów w logopedii i foniatrii. Analiza porównawcza
9	D. Pluta-Wojciechowska, 2002, <i>Realizacja fonemu /t/ ze względu na miejsce artykulacji u osób z rozszczepem podniebienia pierwotnego i/lub wtórnego</i>	BG	Analiza wyników badań realizacji fonemu /t/ ze względu na miejsce artykulacji u osób z rozszczepem
10	D. Pluta-Wojciechowska, 2006, <i>Rola i miejsce logopedy w wielospecjalistycznym leczeniu dziecka z rozszczepem</i>	T	Logopeda w zespole interdyscyplinarnym zajmującym się leczeniem dzieci z rozszczepem

Lp.	Opis bibliograficzny	Typ artykułu	Główna tematyka
11	D. Pluta-Wojciechowska, 2006, <i>„Urodzę dziecko z rozszczepem”, czyli o filozofii wczesnej interwencji logopedycznej w przypadku wady rozszczepowej</i>	T	Kategorie i istota wczesnej interwencji logopedycznej w przypadku narodzonego i nienarodzonego dziecka z rozszczepem
12	D. Pluta-Wojciechowska, 2008, <i>Standard postępowania logopedycznego w przypadku osób z rozszczepem wargi i podniebienia</i>	T	Kategorie i istota postępowania logopedycznego w przypadku dziecka z rozszczepem
13	D. Pluta-Wojciechowska, 2010/2011, <i>O stylu komunikacji dzieci z rozszczepem wargi i podniebienia</i>	BG	Analiza wyników badań stylu komunikacji dzieci z rozszczepem
14	D. Pluta-Wojciechowska, 2021, <i>Przygotowanie logopedy do pracy z dzieckiem z rozszczepem wargi i/lub podniebienia. Projekt modelu kształcenia</i>	T	Założenia projektu modelu kształcenia logopedycznego w przypadku wady rozszczepowej
15	E. Radkowska, 2015, <i>Wczesna opieka logopedyczna nad dzieckiem z rozszczepem wargi i podniebienia. Standard postępowania logopedycznego przyjęty w Instytucie Matki i Dziecka w Warszawie</i>	T	Kategorie i istota wczesnej opieki logopedycznej w przypadku dziecka z rozszczepem
16	N. Siudzińska, 2009, <i>Kształtowanie się mowy dziecka z rozszczepem podniebienia i wargi (studium przypadku)</i>	BK	Analiza mowy dziecka z rozszczepem wargi i podniebienia
17	N. Siudzińska, 2009, <i>Usprawnianie mowy dziecka z rozszczepem wargi i podniebienia (studium przypadku)</i>	BK	Postępowanie logopedyczne w przypadku dziecka z rozszczepem
18	N. Siudzińska, 2017, <i>Zasady postępowania logopedycznego w wypadku dzieci z rozszczepem podniebienia i wargi</i>	T	Podstawy i zasady postępowania logopedycznego w przypadku dzieci z rozszczepem
19	N. Siudzińska, 2019, <i>Planowanie terapii logopedycznej dziecka z nosowaniem otwartym</i>	T	Zasady pracy logopedycznej w przypadku nosowania otwartego
20	N. Siudzińska, E. Radkowska, 2016, <i>Terapia logopedyczna dzieci po zabiegu faryngoplastyki</i>	T	Zasady pracy logopedycznej po faryngoplastyce
21	M. Solarz, B. Jarzemska, D. Gabrowska, J. Mierzwinski, 2023, <i>Narzędzia diagnostyczne i decyzje terapeutyczne w leczeniu dysfunkcji podniebiennie-gardłowej u dzieci</i>	T	Diagnoza i terapia w przypadku dysfunkcji podniebiennie-gardłowej
22	A. Szkiełkowska, P. Krasnodębska, B. Miałkiewicz, 2024, <i>Palpacyjna i funkcjonalna ocena podniebienia w izolowanych wadach podniebienia miękkiego</i>	T	Ocena podniebienia w przypadku wad podniebienia miękkiego

T – artykuł o charakterze teoretycznym, BG – artykuł przedstawiający badania naukowe z uwzględnieniem grup badawczych, BK – artykuł przedstawiający badania naukowe z uwzględnieniem analizy kazuistycznej.

Źródło: opracowanie własne.

Biorąc pod uwagę kategorie artykułów wyodrębnione ze względu na sposób eksplorowania problemu, można stwierdzić, że w porównaniu do prac referujących kwereudy z uwzględnieniem grup badawczych (3) czy analizy przypadku (3) w analizowanym zbiorze tekstów przeważają opracowania o charakterze teoretycznym (16). Przy tym pisząc „prace o charakterze teoretycznym”, mam na myśli zarówno opracowania prezentujące rozważania teoretyczne, jak i studia przeglądowe.

Autorami 15 publikacji są logopedzi, a pozostałe zostały przygotowane przez lekarzy lub lekarza i logopedę. Obecność lekarzy wśród autorów analizowanych publikacji jest konsekwencją specyfiki wady w obrębie środkowej części twarzoczaszki, a także dysfunkcji podniebienno-gardłowej o innej niż rozszczep etiologii (tematyka związana z tym tematem została włączona do przedstawionej kwereudy). W znaczącej liczbie publikacje są opracowane przez jednego autora (16), tylko 6 prac ma charakter współautorski.

Tematyka artykułów

Omówienie tematyki artykułów wymaga odniesienia się do przyjętych kryteriów, jakie wykorzystałam, porządkując analizowane teksty. Oczywiście kategorią analizy jest uwzględnienie z jednej strony przedmiotu logopedii oraz wyodrębnionych procedur postępowania logopedycznego w postaci diagnozy i terapii, z drugiej zaś specyfiki zaburzeń mowy osób z wadą w obrębie środkowej części twarzoczaszki. Była o tym mowa w części *Założenia teoretyczne i metodologiczne*.

Rozszczep wargi i/lub podniebienia, objawiający się przerwaniem ciągłości anatomicznej w obrębie wargi, wyrostka zębodołowego i podniebienia (w zależności od miejsca wady), może być przyczyną nie tylko wadliwej wymowy w obrębie jednej lub kilku kategorii fonetycznych. Obecność wady – w rozmaity i czasem nieprzewidywalny sposób – może modyfikować rozwój mowy w innych niż sprawność fonetyczna obszarach, co odpowiednio nazywamy dyslalią rozszczepową lub alalią rozszczepową [Pluta-Wojciechowska, 2011]. Szczególną konsekwencją wady w obrębie środkowej części twarzoczaszki jest zmiana rozwoju anatomiczno-czynnościowego przestrzeni orofacjalnej w postaci np. zaburzeń czynności prymarnych czy trudności o charakterze emocjonalno-społecznym, konstytuujących się na tle zmienionego rozszczepem wyglądu twarzy i niezrozumiałości mowy (mogą one, ale nie muszą wystąpić u pacjenta).

Prowadzone analizy pozwalają na wyłonienie szczegółowych zagadnień podejmowanych przez badaczy analizowanych publikacji, takich jak:

- 1) stan opieki logopedycznej dzieci z rozszczepem – tematyka: określenie stanu opieki na podstawie badań grupowych w odniesieniu do województwa pomorskiego i okolic [Banaszkiewicz, 2011];
- 2) wczesna interwencja logopedyczna – tematyka: wczesna opieka logopedyczna dziecka z rozszczepem [Pluta-Wojciechowska, 2006b];

- 3) diagnoza logopedyczna i porządkowanie zaburzeń – tematyka: jakość realizacji fonemów u osób z dyslalią rozszczepową [Pluta-Wojciechowska, 2002a; 2002b; Hortis-Dzierzbicka, Radkowska, Gonet, 2012]; kategorie tzw. mowy rozszczepowej [Hortis-Dzierzbicka, Radkowska, Gonet, 2012]; ocena warunków anatomiczno-czynnościowych mowy [Hortis-Dzierzbicka, Stecko, 2002]; rozwój mowy dziecka z wadą rozszczepową, w tym styl komunikacji dziecka z rozszczepem [Siudzińska, 2009a; Pluta-Wojciechowska, 2010/2011];
- 4) terapia logopedyczna, w tym standard postępowania, interdyscyplinarność – tematyka: standard postępowania logopedycznego w przypadku dyslalii rozszczepowej, w tym wczesna interwencja [Pluta-Wojciechowska, 2008; Radkowska, 2015]; metodyka terapii osób z rozszczepem wargi i podniebienia [Siudzińska, 2009b; 2017; Banaszkiewicz, 2019]; interdyscyplinarność postępowania [Pluta-Wojciechowska, 2006a; Hortis-Dzierzbicka, 2019]; dysfunkcja podniebiennie-gardłowa – diagnoza i terapia [Hortis-Dzierzbicka, 2010; Hortis-Dzierzbicka, Radkowska, 2012; Siudzińska, Radkowska, 2016; Siudzińska, 2019; Solarz i in., 2023; Szkiełkowska, Krasnodębska, Miąskiewicz, 2024];
- 5) kształcenie logopedów – tematyka: przygotowanie logopedów do pracy z dzieckiem z rozszczepem, projekt modelu kształcenia [Pluta-Wojciechowska, 2021].

Uwagę zwracają publikacje przygotowane przez logopedów i lekarzy, co jest szczególnie istotne w przypadku pacjentów z wadą rozszczepową, a także z dysfunkcją podniebiennie-gardłową, która może być warunkowana innymi przyczynami niż rozszczep. W obliczu dominującego ujęcia foniatrycznego w odniesieniu do analizy mowy osób z rozszczepem, obecnego w publikacjach drugiej połowy XX wieku, warto zwrócić uwagę na prace logopedyczne, jakie znajdujemy w analizowanych czasopismach. Prezentują one odmienną od foniatrycznej metodę analizy zaburzeń realizacji fonemów u osób z rozszczepem, przedstawiają nową kategoryzację zaburzeń mowy w przypadku omawianej wady, a także wyznaczają logopedyczne standardy diagnozy i terapii pacjenta z anomaliami w obrębie środkowej części twarzoczaszki. Ma to istotne znaczenie w obliczu przewagi opracowań medycznych odnoszących się do pomocy osobom z rozszczepem, w szczególności u schyłku XX wieku. Merytoryczna zawartość analizowanych opracowań świadczy o uwzględnieniu w diagnozie i terapii osób z rozszczepem nie tylko medycznej, ale także logopedycznej perspektywy, o czym świadczy np. opracowanie logopedycznego standardu postępowania w przypadku pacjenta z wadą w obrębie środkowej części twarzoczaszki. Autorzy zwracają uwagę na konieczność współpracy interdyscyplinarnej w przypadku pracy z osobą z rozszczepem podniebienia, co należy uznać za szczególnie istotne w przypadku występowania np. nosowania otwartego¹.

1 Chociaż stan refleksji na temat kategoryzacji i istoty zaburzeń mowy osób z rozszczepem we współczesnych badaniach opisanych w monografiach autorskich nie jest przedmiotem opracowania, warto jednak zauważyć, że szeroko zakrojone badania logopedyczne dzieci z rozszczepem wargi i/lub

Podsumowanie i wnioski

Prezentowany artykuł przedstawia analizę publikacji na temat mowy osób z rozszczepem warg i/lub podniebienia, jakie ukazały się w wybranych periodykach w latach 2000–2025. Określone w opracowaniu wnioski nie mogą być odnoszone do ogółu publikacji na omawiany w opracowaniu temat, jakie ukazały się w innych czasopismach (np. medycznych) czy też w monografiach autorskich i wieloautorskich.

Artykuły na temat mowy osób z rozszczepem są rzadko przedmiotem publikacji w analizowanych periodykach, co wiąże przede wszystkim z niewielką liczbą osób zajmujących się tym zagadnieniem w logopedii. Prowadzenie badań empirycznych w tej grupie osób nie jest łatwe, gdyż w przeciętnej poradni logopedycznej pacjenci z rozszczepem są rzadkością, a liczba ośrodków leczenia osób z rozszczepem w Polsce jest niewielka. Zwróćmy uwagę, że badania empiryczne, w szczególności prowadzone z lekarzami, są bardzo istotne, gdyż pozwalają na lepsze poznanie mechanizmów konstytuowania się zaburzeń mowy w tej grupie osób oraz ukazują skuteczność leczenia chirurgicznego, mając na względzie np. pracę podniebienia miękkiego czy ruchomość wargi górnej. Wśród 22 analizowanych publikacji odnotowałam tylko 6 uwzględniających badania empiryczne, w tym 3 to prace kazuistyczne.

W ślad za analizami L. Konopskiej i moimi, które – badając publikacje poświęcone dyslalicznym zaburzeniom mowy zamieszczone w wybranych czasopismach naukowych z pierwszego ćwierćwiecza XXI wieku w Polsce – wskazały na istniejące luki badawcze, niniejszy artykuł również podejmuje próbę zidentyfikowania obszarów wymagających dalszych eksploracji w przyszłych kwerendach.

W opracowaniach brakuje ustaleń w zakresie następujących zagadnień: warunki percepcyjne oraz anatomiczno-czynnościowe mowy (w tym wynikające

podniebienia przeprowadzone przeze mnie [Pluta-Wojciechowska, 2011] udokumentowały, iż forma zaburzeń mowy w badanej grupie dzieci od 4. miesiąca życia do 3. roku życia przyjmuje dwie postacie. Pierwszą z nich nazywam dyslalią rozszczepową, a drugą określam jako alalię rozszczepową [Pluta-Wojciechowska, 2011, s. 325–335, 362]. Dyslalia rozszczepowa definiowana jest jako zaburzenia realizacji fonemów, co oznacza, że nienormalność tworzonych dźwięków mowy może dotyczyć takich kategorii fonetycznych jak miejsce artykulacji, sposób artykulacji, udział rezonatora nosowego, udział wiązań głosowych. Nowa propozycja kategoryzacji zaburzeń mowy prezentuje ujęcie logopedyczne i jest odmienna niż dotychczasowe uporządkowanie zaburzeń mowy w przypadku rozszczepu wykorzystywane w foniatryi (a także we wczesnej fazie rozwoju logopedii), które oddaje zwrot zaburzenia artykulacji i nosowanie. Z kolei alalia rozszczepowa to opóźniony rozwój mowy, którego przyczyną są okoliczności wynikające z wady rozszczepowej. Należą do nich: choroby uszu i niedosłuch w pierwszych miesiącach życia, konieczność adaptacji do nowych warunków anatomicznych, jakie zostają stworzone podczas operacji chirurgicznej zamknięcia szczeliny rozszczepowej, zaburzenia emocjonalno-społeczne wynikające z okoliczności związanych z pobytem w szpitalu i czasem pooperacyjnym, a także spowodowane niezrozumiałością mowy i trudnościami w komunikacji z innymi, nieodpowiednia do stanu mowy i możliwości anatomiczno-czynnościowych stymulacja rozwoju mowy oraz nieadekwatna terapia logopedyczna [Pluta-Wojciechowska, 2011, s. 330–339].

nie tylko z deformacji w obrębie wargi i podniebienia, ale i związane z wadami szczękowo-zgryzowymi, ankyloglosją, jakością czynności biologicznych i stanem słuchu), a jakość realizacji fonemów, efektywność terapii logopedycznej osób z rozszczepem, przyczyny niepowodzeń w terapii logopedycznej, strategii terapii w zależności od rodzaju zaburzeń mowy w przypadku rozszczepu, zespołowe i interdyscyplinarne badania osób z rozszczepem, stan opieki logopedycznej dziecka z rozszczepem (w odniesieniu do różnych rejonów Polski), pomoc psychologiczna jako jeden z kierunków wielospecjalistycznej opieki nad dzieckiem z rozszczepem i jego rodziny.

Zakończenie

Celem opracowania była ilościowa i jakościowa analiza wybranych polskojęzycznych artykułów naukowych podejmujących problematykę mowy osób z rozszczepem wargi i/lub podniebienia, które ukazały się w XXI wieku w wybranych polskojęzycznych czasopismach. Przeprowadzona kwerenda pozwoliła na wyłonienie 22 prac opublikowanych w latach 2000–2025. Zostały one poddane kolejnej analizie, która prowadzi do następujących wniosków: przeważają prace o charakterze teoretycznym (16), następną grupę stanowią prace badawcze o charakterze empirycznym (6), znaczna liczba publikacji została przygotowana przez logopedów, przy czym w analizowanym zbiorze znalazło się kilka prac przygotowanych wspólnie przez lekarzy i logopedów. Uwagę zwraca mała liczba prac opisujących wyniki badań empirycznych prowadzonych w zespołach interdyscyplinarnych.

Podjęte analizy umożliwiają określenie podstawowych problemów podejmowanych przez badaczy. Wiążą się one przede wszystkim z diagnozą i terapią logopedyczną pacjentów z wadą rozszczepową. W analizowanym zbiorze prac odnotowałam tylko jeden artykuł na temat kształcenia logopedycznego w zakresie postępowania z pacjentem z omawianą wadą, jak również jeden tekst na temat stanu opieki logopedycznej dzieci urodzonych z wadą w obrębie środkowej części twarzoczaszki (dotyczy on jednego regionu Polski), co można potraktować jako pewną lukę badawczą. W porównaniu do zakresu logopedycznej refleksji na temat mowy osób z rozszczepem u schyłku XX wieku obserwujemy istotne zmiany. Dotyczą one przede wszystkim sposobu porządkowania zaburzeń mowy osób z wadą w obrębie środkowej części twarzoczaszki, uwzględniają perspektywę logopedyczną oraz wypracowanie standardu postępowania, czyli zasad i kategorii diagnozy oraz terapii logopedycznej w przypadku zaburzeń mowy osób z rozszczepem. To znaczące zmiany w obliczu dominującego ujęcia foniatrycznego obecnego w logopedii schyłku XX wieku.

Przygotowane opracowanie może stać się zaczątkiem kolejnych badań uwzględniających inne czasopisma, także medyczne, oraz monografie autorskie i wieloautorские, jak również może stać się inspiracją do pogłębionych analiz związanych z wyodrębnioną tematyką.

Literatura

- Antkowski F., 1957, *Patologia mowy w przypadkach „palatoschisis”*, „Biuletyn Fonograficzny”, nr 2, s. 27–45.
- Antkowski F., 1960, *Uwagi o rehabilitacji (retranspozycji) mowy*, „Biuletyn Fonograficzny”, nr 3, s. 59–65.
- Banaszkiewicz A., 2011, *Stan opieki logopedycznej nad dziećmi z rozszczepami podniebienia i/lub wargi na terenie województwa pomorskiego i okolic*, „Forum Logopedyczne”, nr 19, s. 53–57.
- Banaszkiewicz A., 2019, *Terapia logopedyczna mowy rozszczepowej oraz ocena podjętych działań na podstawie studium przypadku obejmującego dziewięć lat życia dziecka*, „Logopaedica Lodziensia”, nr 3, s. 9–20.
- Czakon W., 2011, *Metodyka systematycznego przeglądu literatury*, „Przegląd Organizacji”, nr 3, s. 57–61.
- Fan D., Breslin D., Callahan J.L., Iszatt-White M., 2022, *Advancing literature review methodology through rigour, generativity, scope and transparency*, „International Journal of Management Reviews”, vol. 24(2), s. 171–180.
- Gałkowski T., Jastrzębowska G. (red.), 1999, *Logopedia. Pytania i odpowiedzi – podręcznik akademicki*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Grabias S., 2019, *Język w zachowaniach społecznych: podstawy socjolingwistyki i logopedii*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Holejko M., 1965, *Metody rehabilitacji mowy w rozszczepach podniebienia*, „Otolaryngologia Polska”, t. 19, nr 4, s. 569–574.
- Hortis-Dzierzbicka M., 1999, *Rozszczep wargi i podniebienia – problematyka mowy rozszczepowej*, „Medycyna Wieku Rozwojowego”, t. 3, nr 3, s. 372–373.
- Hortis-Dzierzbicka M., 2010, *Rozszczep podśluzówkowy podniebienia. Rozpoznawanie i leczenie*, „Logopedia”, nr 39/40, s. 83–92.
- Hortis-Dzierzbicka M., 2019, *Interdyscyplinarne leczenie rozszczepów wargi i/lub podniebienia – aktualny stan wiedzy*, „Logopedia”, nr 48(1), s. 439–446.
- Hortis-Dzierzbicka M., Radkowska E., 2012, *Rola endoskopii w ocenie traktu głosowego i możliwości nabywania prawidłowej mowy u dzieci z rozszczepem podniebienia*, „Logopedia”, nr 41, s. 141–151.
- Hortis-Dzierzbicka M., Stecko E., 2002, *Ocena strukturalna i czynnościowa aparatu mowy w wadzie rozszczepowej twarzy*, „Logopedia”, nr 30, s. 87–90.
- Hortis-Dzierzbicka M., Radkowska E., Gonet W., 2012, *Wizualne cechy mowy „rozszczepowej”*, „Logopedia”, nr 41, s. 133–139.
- Jastrzębowska G., Kukuła M., 1999, *Zaburzenia mowy dzieci z rozszczepem podniebienia*, [w:] T. Gałkowski, G. Jastrzębowska (red.), *Logopedia. Pytania i odpowiedzi – podręcznik akademicki*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 477–488.
- Konopska L., Pluta-Wojciechowska D., 2025, *Dyslalia w perspektywie naukowo-badawczej pierwszego 25-lecia trzeciego milenium. Część I. Teoretyczne i metodologiczne podstawy własnych badań*, „Prace Językoznawcze”, w druku.
- Łyżyczka I., 1978, *Metody rehabilitacji wymowy u dzieci z rozszczepem podniebienia*, „Logopedia”, nr 13, s. 53–57.
- Mitrinowicz-Modrzejewska A., Pawłowski Z., Tłuchowski W., 1965, *Wady rozwojowe podniebienia jako zaburzenia wieloukładowe*, „Rozprawy Wydziału Nauk Medycznych PAN”, R. X, t. 1, Warszawa, s. 33–123.
- Paré G., Trudel M.C., Jaana M., Kitsiou S., 2015, *Synthesizing information systems knowledge: A typology of literature reviews*, „Information & Management”, vol. 52(2), s. 183–199.

- Paul J., Criado A.R., 2020, *The art of writing literature review: What do we know and what do we need to know?*, „International Business Review”, vol. 29(4), 101717, s. 1–7.
- Snyder H., 2019, *Literature review as a research methodology: An overview and guidelines*, „Journal of Business Research”, vol. 104, s. 333–339.
- Pluta-Wojciechowska D., 1999, *Wybrane zagadnienia terapii mowy dzieci z rozszczepem podniebienia*, „Logopedia”, nr 26, s. 149–161.
- Pluta-Wojciechowska D., 2002a, *Realizacja fonemów języka polskiego u osób z rozszczepem podniebienia pierwotnego i/lub wtórnego – przegląd wybranych problemów, stanowisk, propozycji*, „Logopedia”, nr 31, s. 199–225.
- Pluta-Wojciechowska D., 2002b, *Realizacja fonemu /t/ ze względu na miejsce artykulacji u osób z rozszczepem podniebienia pierwotnego i/lub wtórnego*, „Logopedia”, nr 30, s. 115–130.
- Pluta-Wojciechowska D., 2006a, *Rola i miejsce logopedy w wielospecjalistycznym leczeniu dziecka z rozszczepem*, „Śląskie Wiadomości Logopedyczne”, nr 10, s. 18–21.
- Pluta-Wojciechowska D., 2006b, *„Urodzę dziecko z rozszczepem”, czyli o filozofii wczesnej interwencji logopedycznej w przypadku wady rozszczepowej*, „Logopedia”, nr 35, s. 125–142.
- Pluta-Wojciechowska D., 2008, *Standard postępowania logopedycznego w przypadku osób z rozszczepem wargi i podniebienia*, „Logopedia”, nr 37, s. 175–205.
- Pluta-Wojciechowska D., 2010/2011, *O stylu komunikacji dzieci z rozszczepem wargi i podniebienia*, „Logopedia”, nr 39–40, s. 93–120.
- Pluta-Wojciechowska D., 2011, *Mowa dzieci z rozszczepem wargi i podniebienia*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Pluta-Wojciechowska D., 2013, *Logopedyczne i foniatryczne ujęcie zakłóceń dźwięków mowy. Analiza kognitywna*, „Nowa Audiofonologia”, t. 2, nr 3, s. 9–15.
- Pluta-Wojciechowska D., 2021, *Przygotowanie logopedy do pracy z dzieckiem z rozszczepem wargi i/lub podniebienia. Projekt modelu kształcenia*, „Logopaedica Lodziensia”, nr 5, s. 171–183.
- Pluta-Wojciechowska D., 2024, *Transformacja logopedii czy logopedyczny butik, rabunek i błyskotki? Rekonesans zagadnień*, „Logopaedica Lodziensia”, nr 10, s. 11–23.
- Radkowska E., 2015, *Wczesna opieka logopedyczna nad dzieckiem z rozszczepem wargi i podniebienia. Standard postępowania logopedycznego przyjęty w Instytucie Matki i Dziecka w Warszawie*, „Logopedia Silesiana”, nr 4, s. 218–225.
- Siudzińska N., 2009a, *Kształtowanie się mowy dziecka z rozszczepem podniebienia i wargi (studium przypadku)*, „Studia Pragmalingwistyczne”, nr 1, s. 89–103.
- Siudzińska N., 2009b, *Usprawnianie mowy dziecka z rozszczepem wargi i podniebienia (studium przypadku)*, „Poradnik Językowy”, nr 8, s. 91–102.
- Siudzińska N., 2017, *Zasady postępowania logopedycznego w wypadku dzieci z rozszczepem podniebienia i wargi*, „Poradnik Językowy”, nr 6, s. 27–38.
- Siudzińska N., 2019, *Planowanie terapii logopedycznej dziecka z nosowaniem otwartym*, „Poradnik Językowy”, nr 2, s. 66–82.
- Siudzińska N., Radkowska E., 2016, *Terapia logopedyczna dzieci po zabiegu faryngoplastyki*, „Studia Pragmalingwistyczne”, nr 8, s. 63–72.
- Solarz M., Jarzemska B., Gabrowska D., Mierzwiński J., 2023, *Narzędzia diagnostyczne i decyzje terapeutyczne w leczeniu dysfunkcji podniebienno-gardłowej u dzieci*, „Logopedia”, nr 52(2), s. 151–171.
- Styczek I., 1981, *Logopedia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szkielkowska A., Krasnodębska P., Miałkiewicz B., 2024, *Palpacyjna i funkcjonalna ocena podniebienia w izolowanych wadach podniebienia miękkiego*, „Nowa Audiofonologia”, nr 13(1), s. 61–67.
- Tronczyńska J., 1967, *Leczenie foniatryczne rozszczepów podniebienia*, [w:] J. Bardach (red.), *Rozszczepy wargi górnej i podniebienia*, Warszawa: PZWL.
- Zaleski T., Czaja J., 1969, *Metoda oceny mowy dziecka dotkniętego rozszczepem podniebienia*, „Logopedia”, nr 8/9, s. 71–73.